

A KULTÚRTÖRTÉNETI ÉRTÉKEK VÉDELME

A kultúrtörténeti értékek a világon mindenütt, így a magyar természetvédelemben is sajátos helyzetben vannak. Az ide sorolható értékek védelmének egy része ugyanis általában más hatóságok feladatkörébe tartozik, jó részük egyéb védelem alatt is áll, megint más részük egyéb szakterületből kiszorul, így megóvásuk csak a természetvédelem keretein belül biztosítható. A kultúrtörténeti értékek közvetítő értékek a természet és az ember között.

A védett területeken a védelem tárgyaként a kultúrtörténeti értékek minősülnek azok a *területek*, amelyek nemzeti történelmünk jelentős eseményeinek színhelyei voltak, vagy hozzájuk történeti monda fűződik; azok a *tárgyi emlékek*, amelyek a védett terület történeti múltjára, az ember és a természet viszonyára, a helyi sajátosságokra mutatnak rá, mint agrár, építészeti, ipari, irodalmi, közlekedési, művelődéstörténeti, művészeti, néprajzi és régészeti emlékekre. Jelentős szerepet játszanak a védett területek látogatóinak lekötésében, hiszen értékeit az átlag látogató könnyebben átérzi, mint az élővilág számos, az ember elől rejtőző, vagy jelentéktelen vizuális élményt adó alkotóeleme.

A kultúrtörténeti értékek rendkívül sokfélék, méretüket, jellegüket, kezelési módjukat stb. illetően, ezért bizonyos csoportosításuk célszerű:

— **Régészeti emlékek** (195) az emberiség múltjának tárgyi emlékei a történelem előtti időktől a középkorig. Feltárásukról, szakmai védelmükről a régészek gondoskodnak. Több természetvédelmi területünk szolgálja a régészeti emlékek védelmét (vértesszőlősi előembertelep, rudabányai őshominida lelőhely, mágorpusztai régészeti feltáráshely stb.), segítve a méltó természeti környezet megőrzését. A régészeti emlékek közé soroljuk az adott táj legősibb emberi alkotásainak számító kunhalmokat, földvárakat, sáncokat, amelyek a táj szerves tartozékaivá váltak. A legjelentősebbek alkalmasak egyes régészeti emlékek „in situ” bemutatására.

— **Történelmi emlékhelyek** (57) — csaták, országgyűlések, egyéb történelmi események valódi, vagy hagyomány szerinti helyei. Ezeken a helyeken a természetvédelem kettős feladatot lát el, egyrészt megjelöli a történelmi esemény helyét, másrészt méltó környezetet biztosít azok számára. E kettős feladatot a Mohácsi Történelmi Emlékhely létesítése magas fokon oldja meg. Védetté nyilvánítással kapott védelmet a nemkívánatos hatásoktól a pusztaszeri, alpári, Salgó-vár környéki történelmi emlékhely.

— **Agrártörténeti emlékek** (80) — a mezőgazdaság gazdálkodási módjai közül a természetvédelem a tájra jellemző pusztai pásztorkodás, tanyasi gazdálkodás, a kisparcellás művelés, karós szőlőművelés, kisparaszti szálaló erdőgazdálkodás (pl. Szentgyörgy-völgyön) emlékeit őrzi. Elsősorban gazdálkodási tevékenységbe beépítve lehet tartósan biztosítani az agrártörténeti emlékek fennmaradását.

— **Építészeti emlékek** (441) — a régi kis tanyasi házaktól a kastélyokig sokféle épület, várram, templom és kolostorom tartozik e kategóriába. Védelmükről az Országos Műemléki Felügyelőség gondoskodik. A természetvédelem sorában nyilvántartott 355 vár-, kolostor-, templomromból 100-ánál több van védett

területen. Kezelésük más keretben megoldatlan, állagmegőrzésük komoly gondot okoz. Megőrzésük mellett méltó környezet biztosítása a természetvédelem feladata.

— **Ipartörténeti emlékek (70)** — jelentősebb régi külszíni bányák, azok szállító útjai, gőz- és szárazmalmok, vízimalmok, szélmalmok, hámorok, kutak, a mészégetés és szénégetés hagyományai, kisipari műhelyek stb. Védelmüket az Országos Műszaki Múzeum látja el.

— **Közlekedéstörténeti emlékek (30)** — a táj adottságaihoz alkalmazkodó utak, hidak, vasutak, révhelyek, önjárós kompok stb. Jó részük ma is használatban van, bár egyesek megóvásáért hiába emeltük fel szavunkat (hansági kisvasút). Megőrzésük leginkább védett területeinken biztosítható, részben azért, hogy felhasználjuk azokat a természetvédelmi turizmusban.

— **Néprajzi emlékek (98)** — a kultúrtörténeti emlékek sorából kiemelkedő értékek, hiszen az ember és a természet, a táj és a nép kapcsolatának leghívebb őrzői. Körükből a gyűjtögetés, méhészkedés, pásztorkodás hagyományait és építményeit éppúgy számon tartjuk, mint a településszerkezet sajátosságait, a szellemi és tárgyi hagyományokat.

— **Művelődéstörténeti emlékek (44)** — a védett területeken lévő kiállítások, emlékházak, gyűjtemények, múzeumok, iskolák.

— **Irodalomtörténeti emlékek (30)** — nagy íróink, művészeink lakó- és alkotóhelyei, a jelentősebb irodalmi alkotásokban megörökített tájak, tájrészletek.

— **Művészeti emlékek (132)** a védett területeken lévő emlékoszlopok, szobrok, útmenti keresztetek, tájesztétikai értékű temetőrészletek. Megóvásukra megfelelő szervezet rendszerint nincs, védelmük többnyire csak a természetvédelem keretein belül biztosítható. Pl. az őrségi vend keresztetek, a falusi kálváriák, az ócsai, szatmárcekei temető kiemelkedő értéket képviselnek. Kezelésüket, ápolásukat a váromokéhoz hasonlóan kell megszervezni és irányítani.

Az erdészek mindig sokat tettek a természeti értékek megóvása és az erdővel kapcsolatban levő kultúrtörténeti emlékek megóvása terén.

Nem véletlen, hogy Bécsben 1907 májusában tartott mező- és erdőgazdák nemzetközi kongresszusán a természeti emlékek és természeti tájak védelmét az erdőgazdasági ágazathoz csatolták, ezt tartották a leginkább hivatottnak a terület szolgálatára. Ez a döntés a résztvevő országok mindegyikére nagy hatást gyakorolt saját természetvédelmi stratégiájuk kialakításában.

Hazánkban az első műemlékkörűli megfelelő természeti környezetet is (hazai honos fákkal történt telepítéssel) erdészek hozták létre — *Kaán Károly* utasítására — a diósgyőri vár négy tornya és falainak romjai körül. Az első természeti emlékké nyilvánított kultúrtörténeti értékek egyike a diósgyőri állami erdőgazdasági uradalomban levő szentléleki kolostorrom volt, melynek megőrzése az erdészeti üzemtervben törvényes jóváhagyást is nyert. A diósgyőri uradalom mocsolyástelepi erdőrészében levő Leányvár nevű avar földvárát és az azt övező erdőrészletet megőrzése érdekében kivonták az erdőgazdaságilag művelt földterületekből. Ezt követően az *Esterházyak* majki er-

dőbirtokán a gesztesi várrom, majd az attól nem messze levő Vidámvár romjának környékét nyilvánították védetté.

Az erdőfelügyelet volt hivatva egyébként is a különböző birtokosok tulajdonában levő erdőbirtokok területén előforduló és nemzeti múltunkra emlékeztető várromok környékének megfelelő módon történő megőrzésére, fenntartására. Az ő dolguk volt az erdőn kívüli, jobbára omladozó várromoknak az állandó legeltetés miatt kopárosodó környékét a tulajdonossal az erdőtörvény rendelkezéseinek megfelelően beerdősíttetni, „ahol a tudományos, vagy esztétikai érdekek (ritka növények, szép geológiai alakulás) nem kívánták meg bizonyos részeknek a mai állapotukban való, de zavartalan fennmaradását”.

Mi a helyzet ma? 1980—1981-ben adatlapos felmérés készült a védetté nyilvánított, országos jelentőségű védett területek kultúrtörténeti értékeiről. Ennek alapján ma az említett 10 kategóriában 1177 értéket tartunk nyilván. Közöttük mintegy 150 olyan értéket, amelyek megőrzésére más nem vállalkozott, amelyek ugyanakkor elsődleges jelentőségűek a helyi sajátosságok, az ősi kultúra megőrzésében.

Csapóné Felleg Ágota

MI A VÖRÖS KÖNYV?

A vörös könyveket a Nemzetközi Természetvédelmi Unió (IUCN) kezdeményezésére századunk hatvanas éveitől kezdték el összeállítani, illetve kiadni. Ezekben a már kipusztult és a veszélyeztetett növény- és állatfajokat ismer-tetik, így a vörös könyvek részben a halotti anyakönyvekre emlékeztetnek, részben pedig segélykiáltásokat tartalmaznak. A könyvek elnevezése és általában vörös színe is a veszélyt szimbolizálja. Egy-egy könyv az egyes országok, országrészek, tartományok, földrészek vagy éppen az egész Föld kipusztult és veszélyeztetett fajait ismerteti. Vannak olyan vörös könyvek, amelyek inkább egy telefonkönyvhöz hasonlítanak, mivel csak a fajok neveit tartalmazzák, mások képeskönyvszerű tudományos, ismeretterjesztő monográfiák, amelyekben a fajok részletes leírása, rajza, képe is bemutatásra kerül.

Napjainkig a világon kb. 180—200 vörös könyv jelenhetett meg, a magyarországi — *Rakonczay Zoltán* szerkesztésében — a nyolcvanas évek első felében került összeállításra. Megjelenése 1989 karácsonyára volt várható, tehát e lapszámunk megjelenésének idején valószínűleg már hozzáférhető lesz. A magyar vörös könyv több mint 200 — részben színes — rajzzal és festménnyel illusztrált formában közel 400 oldalon, négyszáz állat és 730 növényfajt mutat be. Ebből az 1130 fajból 93 faj már kipusztult vagy eltűnt, 198 közvetlenül, 375 aktuálisan, 514 pedig potenciálisan veszélyeztetett.

Folytatás a 135. oldalon